

HET FRIES EN HET KERKRAADS OP SCHOOL

Inleiding

Zo'n twintig jaar geleden was het niet ongebruikelijk dat studenten op de kweekschool spraakles kregen van een logopedist wanneer hun spraakgebruik opvallende dialectkenmerken vertoonde. Er werd dan flink gewerkt aan de verbetering van de *oa* ('goan') die een keurige *aa* moest worden of aan het nadrukkelijk uitspreken van de slot-*t* in zinnen als 'Ik ben naar de stad geweest'. Wie nu regelmatig tv kijkt of naar de radio luistert hoort de mensen daar praten zoals ze dat ook thuis en op straat gewend zijn en het dus gewoon over *goan* en *gewees* hebben. Geen enkele presentator of interviewer die zich eraan lijkt te storen. Er zijn zelfs quizmasters die graag overschakelen van de standaardtaal op het plat-Haags of -Rotterdams als het echt gezellig dreigt te worden en die de gewoonte hebben afgeleerd altijd dezelfde flauwe grappen te maken over bijvoorbeeld de 'zachte' *g* bij kandidaten. De 'komische' effecten die onvermijdelijk waren wanneer een dialectspreker op tv of radio zijn mond open deed lijken voorgoed verdwenen te zijn. We zien nu eerder een tegenovergesteld effect: de ergernis bij het horen van die bekakte *r* in liedjes van 'Kinderen voor kinderen' is voor de samenstellers van de vijfde elpee in de serie aanleiding geweest tot een liedje over fonetische verschillen: 'Herbergier gerstebier'. Het tij lijkt dus gekeerd: was het vroeger nog zo dat de mensen uit de lagere milieus de taalvormen van de hogere milieus trachtten over te nemen omdat die geacht werden goed Nederlands te praten, nu lijkt een krachtige tegenbeweging werkzaam van 'onder naar boven'. Dat geldt zeker voor de stadsdialecten in de grote steden. Hagen (1983) wijst op Nederlandse studies die aantonen dat de kracht en vitaliteit van de dialecten vooral te verklaren is vanuit de groepsband binnen de milieus en stadswijken waar dialect wordt gesproken. 'Kern van de verklaring is dat dialectverschillen in stand worden gehouden, worden aangepast of ook opnieuw ontstaan, omdat zij mensen kennelijk in staat stellen tot de meest effectieve en intensieve communicatie binnen de groepen waartoe ze behoren.' De uitspraak dateert van september 1983.

Tien jaar daarvoor, in 1973, was het zogenaamde Kerkrade-project van start gegaan dat een tweeledig doel had: onderzoeken welke problemen zich voordoen bij het spreken van dialect op de basisschool en nagaan welke oplossingen geschikt zijn om ongewenste belemmeringen in het onderwijs voor dialectsprekers op te heffen. Het is een van de grootste praktijkgerichte, sociolinguïstische onderzoeken geweest die we in Nederland, maar ook daarbuiten, gekend hebben. De schooltaalthuistaal problematiek beleefde in de jaren zeventig overigens gouden tijden. Een van de eerste wapenfeiten was wel dat de hele Tweede Kamer in 1974 instemde met de invoering van de Friese taal op het lesrooster van alle lagere scholen in Friesland. Wijnstra (1976) vond in die dagen dat het gebruik van het Fries op school bij leerlingen met een Friestalige achtergrond vrijwel geen invloed had op de beheersing van het Nederlands. De taalproblemen van kinderen die thuis niet de standaardtaal spraken en van wie op school de standaardtaal verlangd werd, vormden zo een belangrijk aandachtsgebied voor deskundigen die zich met het taalonderwijs bezighielden. Met het verschijnen van het boekje *Schooltaal Thuistaal* en de congressen die daaraan vooraf gingen, haalde de voormalige Commissie Modernisering Moedertaalonderwijs (CMM) vele krantenkolommen en zelfs het Journaal. Die tijden lijken voorbij. In de jaren tachtig zien we een duidelijke verschuiving optreden in aandacht van de onderwijsproblemen van kinderen die autochtone minderheidstalen spreken naar allochtone kinderen. Wat met dit thema-nummer nog eens extra wordt bevestigd.

De aandacht voor de thema's tweetaligheid, socioleten en dialecten moet geplaatst worden tegen de achtergrond van talloze onderzoeken naar de geringe schoolresultaten van kinderen uit de zogenoemde sociaal-economisch zwakke milieus. De onderzoekers weten in de jaren zestig de geringe prestaties van arbeiderskinderen onder meer aan het minder goed beheersen van de standaardtaal. Sprak men aanvankelijk van 'taalachterstanden', na publikaties van onder anderen Labov (1969) vond er een opwaardering plaats van

de moedertaal van de leerlingen: er zou sprake zijn van taalvarianten die gelijkwaardig zijn wat betreft de taalstructuur. Toen in 1974 de CMM werd opgericht was de reactie vanuit Friesland dan ook dat er in Nederland in ieder geval twee moedertalen gesproken werden. Dit leidde tot de instelling van een subcommissie die het project 'Naar een leerplan Fries' heeft voorbereid dat onlangs door de Stichting voor de Leerplanontwikkeling is afgerond. In samenwerking met een tiental scholen is uitgezocht welke mogelijkheden er zijn voor tweetalig onderwijs in Friesland. De resultaten daarvan zijn beschreven in een reeks brochures (AFÛK/GCO/SLO 1980-1985), in *Het Fries in de basisschool* (Meestringa & De Jong 1983), een tweetalige publikatie die de grote lijnen schetst, en in *Naar een schoolwerkplan Fries* (Meestringa 1985), waarin die grote lijnen worden uitgewerkt. In 1978 kwamen de onderzoeksresultaten van het Kerkrade-project beschikbaar. Onderzoekers en leerplanontwikkelaars besloten daarop samen met leerkrachten en schoolbegeleiders te trachten didactische oplossingen te vinden voor de problemen van dialectsprekende kinderen. De resultaten daarvan staan in *Dialect op de basisschool* (Hos e.a. 1982) en in *Werken met dialect in de klas* (Swachten & Vaessen 1982). Meer wetenschappelijke informatie vinden we in *Dialect als onderwijsprobleem* (Stijnen & Valen 1981) en in *Standaardtaal en dialectsprekende kinderen* (Hagen 1981). In de volgende paragrafen geven we allereerst een schets van de taalsituatie in Friesland en in Kerkrade. Daarna geven we beknopt in een aantal stellingen de resultaten weer van beide leerplanprojecten. Vervolgens gaan we naar de onderwijspraktijk. We hebben een bescheiden vragenlijst afgenomen aan oud-projectleerkrachten in Kerkrade en we laten een beeld zien van de praktijk van het onderwijs in de Friese taal.

Een schets van de taalsituatie

Er zijn nog vrij veel mensen in Friesland die thuis Fries spreken in vergelijking met de situatie van het aantal sprekers van andere autochtone minderheidstalen in Europa, zoals het Welsh en het Bretons. Uit een onderzoek over de hele provincie (Gorter e.a. 1984) blijkt dat 55% van de inwoners van Friesland thuis Fries spreekt, 35% Nederlands en 9% een streek-

taal (o.a. Stellingwerfs, Bildts of Stadsfries). Op het Friese platteland spreekt zelfs driekwart van de mensen thuis Fries. In vergelijking met eerder onderzoek (Boelens & Van der Veen 1956; Pietersen 1969) blijkt dat het gebruik van het Fries thuis iets terugloopt. Het gebruik van streektaalen als het Stellingwerfs e.a. loopt sterk terug ten gunste van het gebruik van het Nederlands. Maar bijna alle inwoners van Friesland kunnen het Fries verstaan en bijna driekwart kan Fries spreken. Het gebruik van het Fries is sociaal-economisch ongelijk verdeeld: hoe hoger het beroep en hoe hoger het inkomen, des te minder mensen thuis het Fries gebruiken. De maatschappelijke bovenlaag is Nederlandstalig, de onderlaag in grote meerderheid Friestalig. Dit beeld van de situatie in Friesland is niet compleet zonder de vermelding dat diverse instanties, waaronder de Provincie, zich inzetten voor het behoud van de Friese taal en cultuur. In de Provinciale Staten spreken de meeste leden tijdens de zittingen Fries. In de meeste gemeenteraden is dat ook zo. Radio Fryslân met twaalf uur zendtijd per week is overwegend Friestalig, maar de provinciale dagbladen publiceren maar ongeveer 5% van hun teksten in het Fries. Toch wordt het Fries veelal als taal erkend en dat heeft te maken met de lange schriftelijke traditie van het Fries. Uit de middeleeuwen zijn Friese teksten bewaard gebleven en er verschijnt nog steeds Friese poëzie en Fries proza voor jong en oud. Ook het feit dat er in Noord-Duitsland en in Denemarken nog een (weliswaar klein) aantal mensen Fries spreekt, maakt het Fries anders dan een regionaal dialect. Ondanks die erkenning hebben Friezen jarenlang moeten vechten voor een plaatsje voor het Fries in het onderwijs. Zevenenzestig jaar nadat de provinciale overheid de eerste stap zette, in 1907, leidde dat tot de al aangehaalde wetswijziging. (Zie verder Zondag 1982.) Sinds het besluit van de Tweede Kamer in 1974 zijn leermiddelen ontwikkeld voor het onderwijs in de Friese taal, hebben bijna alle leerkrachten via een applicatiecursus een bevoegdheid gehaald en het project 'Naar een leerplan Fries' heeft aanwijzingen ontwikkeld voor het maken en het uitvoeren van het deelschoolwerkplan.

De taalsituatie in Kerkrade wordt gekenschetst als een voorbeeld van *diglossie*. In die taalgemeenschap kunnen we een onderscheid

maken tussen twee taalvariëteiten, het Kerkraads en de standaardtaal, die wat aanzien en functie betreft sterker van elkaar verschillen dan het Fries en het Nederlands. Taalwetenschappers zijn het erover eens dat in linguïstisch opzicht de twee varianten gelijkwaardig zijn, maar dat door de verschillen tussen het Kerkraads en de standaardtaal problemen kunnen ontstaan in situaties waarin een beroep op de standaardtaal wordt gedaan. Die problemen komen het duidelijkst naar voren in het onderwijs. Daar is het immers gebruikelijk dat kinderen de standaardtaal hanteren en niet hun moedertaal, het dialect, hoewel de Wet op het Basisonderwijs het gebruik van het dialect mogelijk maakt. Daar komen we nog op terug. Een van de belangrijkste conclusies uit het Kerkrade-project (Stijnen & Vallen 1981) is ongetwijfeld geweest de vaststelling dat dialectsprekers problemen hebben op school om zich mondeling en schriftelijk goed in de standaardtaal te uiten. Volgens de onderzoekers komt dit omdat het dialect de taalproductie in de standaardtaal beïnvloedt. Die *dialectinterferentie* maakt dat kinderen op de basisschool bij het spreken en schrijven fouten maken die tamelijk hardnekkig blijken te zijn. Ze hebben grote moeite met het waarnemen van interferentieverschijnselen in geschreven taal. Ook zijn er veel *codewisselingen*. Dialectsprekers hebben een sterke neiging bij het spreken over te gaan van de standaardtaal op het Kerkraads, hetgeen tot problemen in de communicatie kan leiden met standaardtaalsprekers. Bovendien nemen de kinderen die van huis uit dialect spreken minder deel aan gesprekken in de klas vanwege hun spreekangst. Ze worden minder gunstig beoordeeld door leerkrachten op 'taal' in vergelijking met andere klasgenootjes. Stijnen & Vallen (1981, p. 247) constateren: 'Het is opvallend dat de thuistaal van de meeste Kerkraadse leerlingen slechts sporadisch in het onderwijs wordt gebruikt: zowel leerlingen, maar vooral leerkrachten, bedienen zich in de onderwijsleersituaties zelden van het dialect.' En ze voegen daar veelzeggend aan toe: 'Dit feit is niet in overeenstemming met wat de leerkrachten zelf daarover zeggen.' Daarmee schetsen ze in grote lijnen de stand van zaken op scholen in Kerkrade in 1977/1978 wanneer het onderzoek is afgerond. Tegelijkertijd geven ze kort en krachtig aan waar op de praktijkfase van het Kerkrade-project zich zou moeten richten:

- acceptatie van het dialect op de school door leerlingen en leerkrachten
- nagaan wat de mogelijkheden zijn van het gebruik van het dialect als 'hulptaal' en voertaal in de klas.

We zullen nu de resultaten van de projecten in Friesland en Kerkrade samenvatten in de vorm van stellingen.

Fries en Kerkraads moet op school

- 1 *Kinderen die thuis en op straat Fries of Kerkraads spreken moeten de mogelijkheid hebben hun moedertaal op school te gebruiken.* Afwijzing van die taal betekent afwijzing van het kind dat die taal gebruikt. Zeker voor kleuters die pas op school zitten is het de enige taal die ze actief en passief goed beheersen. Leerkrachten behoren daarop in te spelen en die moedertaal verder te ontwikkelen.
- 2 *Het (taal)onderwijs moet kinderen gelegenheid geven hun moedertaal actief en in wisselende situaties te gebruiken.* Dat veronderstelt dat de leerkracht die taal tenminste passief verstaat. Het creëren van veel gespreksituaties over onderwerpen die dicht bij huis liggen, waarin het vanzelfsprekend is dat de leerlingen hun eigen taal gebruiken, is een belangrijk kenmerk van taalonderwijs dat terdege rekening houdt met kinderen die thuis geen standaardtaal spreken. Werken in hoeken, expressie, overleggen en groepswork zijn werkvormen die in de klas het gebruik van de thuistaal stimuleren.
- 3 *Het taalonderwijs moet voor een deel georganiseerd zijn in thema's waar kinderen belang in stellen en waarin actief taalgebruik, het schrijven van teksten en zelf op onderzoek gaan voorop staan.* Dit moeten thema's zijn die de kinderen zelf aandragen, die door de leerkrachten worden ingebracht of die voortkomen uit de regionale structuur waarin kinderen (ook) opgroeien. Naast thema's onderscheiden we cursorische onderdelen waarin taalvaardigheden worden geoefend. Als leidraad kunnen we daarbij gebruiken de drie dimensies van *monitoring** die Hagen (1981) onderscheidt: de aandacht voor taal is
  - 'normatief' als taalvorm centraal staat: oefenen van spelling, grammatica

en opbouw van teksten;

- 'referentieel' als de *inhoud* van taaluitingen aan bod komt: aandacht voor onderwerpen als betekenisverschil, beeldspraak, uitdrukkingen, taal- en teken-systemen;
  - 'interactioneel' als de *relatie spreker-hoorder* aan de orde is: werken met taalgebruik in verschillende contexten, taalgebruik van verschillende personen en beroepen, de taal van de reclame.
- In *Klezoar 10* (Meestringa & Oldenhof 1984) is voor het tweetalig onderwijs in Friesland uitgewerkt hoe deze drie dimensies in het taalbeschouwen in de klas gebruikt kunnen worden.

- 4 *De scholen moeten zich bezinnen op een 'taalbeleid' voor de school.* Voor de scholen in Friesland betekent dit dat zij moeten afspreken wanneer zij het Fries en het Nederlands als voertaal in het onderwijs zullen hanteren en wanneer zij mondelinge en schriftelijke taalvaardigheid in het Fries en het Nederlands cursorisch zullen ondersteunen. Voor de scholen in dialectgebieden betekent dit het vaststellen van een ontwikkelingslijn van 4 tot 12 jaar waarin geleidelijk de standaardtaal de belangrijkste voertaal in het onderwijs wordt en wanneer en bij welke onderdelen het dialect een prominente plaats heeft. Deze afspraken dienen in het schoolwerkplan te worden vastgelegd.

Naar de praktijk

Het wordt tijd dat we overgaan naar de situatie in de basisscholen van Kerkrade en Friesland. Hoe staat het nú met het gebruik van het Kerkraads en het Fries in de klas? Die vraag willen we beantwoorden in drie stappen. Eerst nemen we de lezer mee naar Friesland voor een overzicht van het tweetalig onderwijs aldaar. Daarna laten we een leerkracht uit Leeuwarden aan het woord over wat hij doet, wat er op zijn school nog meer aan Fries gedaan wordt, wat hij zou willen en welke problemen hij daarbij ziet. Tenslotte gaan we naar Kerkrade. Een mini-vragenlijst geeft enig zicht op het dialectgebruik in een aantal klassen.

Tweetalig onderwijs in vogelvlucht

Op de basisscholen in Friesland is het Fries een gewoon onderdeel van het lesprogramma. Het onderdeel wordt echter heel divers inge-

vuld. Sinds de invoering van het Fries op alle lagere scholen in Friesland (de wettelijke verplichting is in 1980 ingegaan), zijn daar enkele onderzoeken gedaan, die in de *Pompeblêden* (1985) als volgt zijn samengevat (in totaal zijn er ongeveer 580 basisscholen in Friesland):

- '— 10% van de scholen werkt in de richting van volledige tweetaligheid
- 25% van de scholen werkt aan het type van gedeeltelijke tweetaligheid
- 30% geeft een minimale invulling van het type van gedeeltelijke tweetaligheid
- 25% denkt dat receptieve tweetaligheid voldoende is en
- 10% is ontheven van de verplichting tot onderwijs in de Friese taal.'

Bij volledige tweetaligheid streeft de school gelijkwaardigheid na van het onderwijs in het Fries en het Nederlands. Bij gedeeltelijke tweetaligheid wordt het gebruik van het Fries als voertaal bij het onderwijs beperkt, maar worden wel alle taalvaardigheden ook in het Fries onderwezen. Een minimale invulling betekent dat vrijwel alleen het Fries als vak wordt onderwezen voor een uurtje in de week. Dan komen wel alle taalvaardigheden aan bod, maar de leerlingen krijgen onvoldoende oefening om zelf Fries te zullen gaan schrijven. Met receptieve tweetaligheid wordt bedoeld dat de school slechts het kunnen verstaan en lezen van het Fries nastreeft, en dat is over het algemeen een peuleschil.

Om te laten zien hoe er in de praktijk gewerkt kan worden, gaan we in gesprek met een leerkracht die veel rendement weet te halen uit de ruimte die de Friese taal op zijn school heeft. Als we de school karakteriseren als een die een minimale invulling van het type van gedeeltelijke tweetaligheid praktiseert, doen we de school misschien net iets tekort.

Een leerkracht in Leeuwarden

De leerkracht met wie we spreken¹ werkt op een lagere school in een wat oudere buitenwijk van Leeuwarden. Het Stadsfries wordt op die school getolereerd, er is geen actief beleid. De school heeft niet alleen te maken met van huis uit Friestalige, Stadsfriestalige en Nederlandstalige leerlingen: de laatste jaren neemt het aantal Surinaamse en Vietnamese leerlingen toe. In de onderbouw (kleuters en eerste klassen) is dat samen al meer dan de helft, in de bovenbouw ongeveer een kwart van de leerlingen. Er is een extra taakleerkracht voor

deze twee groepen aan het werk, de Suri-naamse en Vietnamese leerlingen ontvangen echter geen OETC.

De leerkracht geeft les in de vijfde klas. Voor de zesde klas functioneert hij als vakleerkracht voor Fries. We zullen hem eerst aan het woord laten over de plaats van het Fries op de school als geheel; daarna vertelt hij over zijn eigen lessen.

a In de andere klassen

'Alle klassen hebben zo'n Fries uurtje. In de eerste klas gebruiken ze de "praatkaarten" en zo. In de tweede en de derde klas werken ze vaak met projectjes, die door de begeleidingsdienst ontwikkeld zijn: de slager, de boer, enzovoort. In de vierde klas gaat de leerkracht daar zo'n beetje mee door.

We hebben net voor alle klassen voldoende leesmateriaal aangeschaft, daar hebben we subsidie voor gekregen. Dat geld is nog niet op. We hebben nu een leesrust van de provinciale bibliotheekdienst op school waar alle nieuwe Friese uitgaven in zitten. Daar kunnen we veertien dagen in rondneuzen en dan hebben we voldoende materiaal. Niet alleen leesboeken voor de kinderen, ook materiaal voor onszelf. Bijvoorbeeld een boek van Ype Poortinga, om eens een van zijn vele Friese volksverhalen te vertellen. En dan nog enkele documentatieboeken. We hebben nu flink wat materiaal.'

b Zijn eigen lessen Fries

We hebben voor het gesprek een Friese les bijgewoond, die begon met een gedicht van Diet Huber, dat enkele leerlingen wisten te declameren. In aansluiting daarop kwamen er vier rijtjes met de Friese namen van familieleden, van dieren, van landen en van schrijfmateriaal op het bord. Alle leerlingen hebben daar korte Friese zinnen mee gemaakt. De les werd afgesloten met het zingen van een drietal Friese versjes. De leerkracht zingt vaak met de klas als er tijd voor is. We vroegen hem of elke les weer anders is.

'Ja, zo gaat het niet elke week. Het kan zijn dat ik volgende keer met lezen begin. Dan maak ik niveaugroepen voor het Friese leesniveau. In elke groep zit een Friestalig kind voor de correctie, zodat er in elke groep iemand is die het Fries beheerst. Dat is niet alleen voor de correctie van de uitspraak, maar ook voor als een kind zegt: "Ik snap niet wat daar

staat", dat zo'n jongen of meisje iets kan uitleggen. Zelf loop ik dan langs vooral de zwakste groepen. Zo kan een Friese les ook zijn, dan is het puur een leesles.

Het kan ook alleen een zangles zijn. Of het kan zijn dat een van de leerlingen met iets komt. Dat gebeurt ook. Buiten de Friese lessen doe ik ook de geschiedenislessen in het Fries, als het over Friesland gaat.'

'Voor de Friese lessen gebruik ik ook de *Tweintich ienfâldige lessen* (Twintig eenvoudige lessen). Die gebruik ik als rode draad over twee jaar. Tien lessen in de vijfde klas en tien lessen in de zesde. Dan heb ik verder de handen vrij. Zo hebben we al eens een voordrachtswedstrijd gehouden. Dat kan dus ook. En ik lees regelmatig iets voor.'

'Ik heb wel een vaste regelmaat voor het Fries schrijven. Niet altijd aan de hand van woorden, zoals vandaag, maar ook anders. Bijvoorbeeld als ik een verhaal verteld heb, vraag ik om er een verslagje van te maken. Dat wordt dan niet het mooiste, zuivere Fries, maar de leerlingen proberen het en ze vinden het normaal. Dat is voor mij de grote winst. Dan kan er best wel wat op een stadsschool.

De spelling van het Fries geeft ook op scholen waar het Fries als voertaal een veel grotere plaats inneemt nog wel eens moeilijkheden. Dat is hier ook zo, maar ik blijf het wel proberen. Als de kinderen er maar op vertrouwen dat het niet erg is dat het verkeerd geschreven is. Dat hoort bij het leren. Het is wel zo dat je op een bepaald moment moet sturen. Dan zeg je: "Jullie schrijven 'bwatsje'. Dat kan ik best begrijpen, zo zou ik het ook schrijven als ik het nog niet eerder gezien had. Maar we gaan er nu even mee bezig." En dan gaat de klas met enkele invullessen met soortgelijke woorden aan het werk. Dat moet ook kunnen.'

c It Skoalldiploma Frysk (Het schooldiploma)

'In de zesde klas werken we toe naar het Skoalldiploma Frysk van de AFÜK — een organisatie voor onderwijs en vorming in de Friese taal. Daar hebben we nu al twee jaar met goed gevolg aan meegedaan. Ik werk dat laatste leerjaar iets gericht als met mijn eigen klas. Ik weet ongeveer wat er voor het diploma gevraagd wordt en ik zorg dat die onderdelen een of meer keren aan de orde zijn geweest. Het gaat op vrijwillige basis. Wie niet wil, hoeft niet mee te doen aan het diploma. Een als ik denk dat het niets wordt,

dan ben ik zo vrij dat ik zeg dat het beter is dat hij of zij het niet doet.

Vorig jaar hebben zo 17 van de 24 leerlingen "examen" gedaan. En het jaar daarvoor meer dan 20. Ze zijn allemaal geslaagd. Vorig jaar had ik vrij veel van huis uit Friestaligen in de groep en dat scheelt. Maar zolang er voor het diploma niet gelet wordt op de spelling is het ook voor niet-Friestalige kinderen wel te doen. Maar dan moet je wel in alle leerjaren zo'n drie kwartier in de week aan het Fries besteden. Anders wordt het niets.

Ach, het begrijpen van een tekst met meerkeuzevragen, dat lukt best. Deze leerlingen hebben op het examen alleen problemen met de werkwoorden. De verleden en tegenwoordige tijd moeten ingevuld worden en daar hebben ze te weinig ervaring voor met het Fries. Soms hebben ze ook nog wel eens moeite met de vragen waarbij ze vernederlandst Fries en zuiver Fries uit elkaar moeten houden. Daar kunnen moeilijke dingen tussen zitten. Maar dat oefen ik ook wel eens met de *Taalspiegel* die elke dag in de *Leeuwarder Courant* staat. Die verknip ik en dan moeten ze het maar weer bij elkaar zoeken.'

d Verdere ontwikkelingen

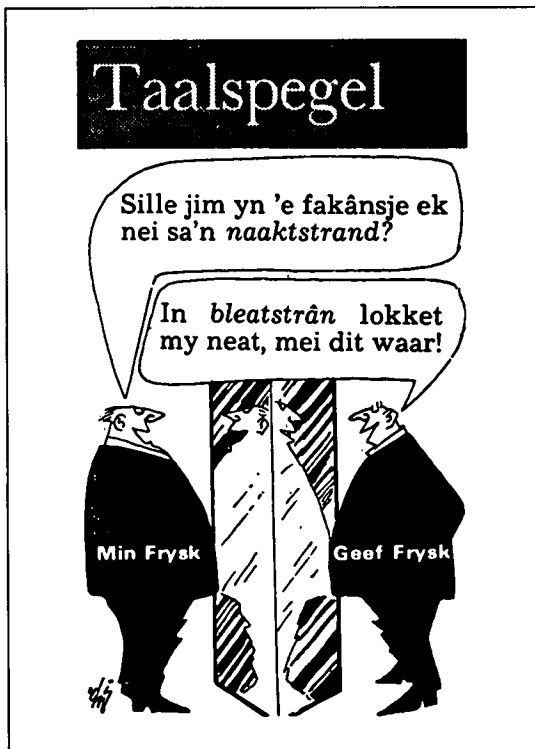
'Wel, ik spreek altijd Fries, op teamvergaderingen, op bijeenkomsten met de oudercommissie: de vooroordelen tegenover het Fries zijn verdwenen. Mijn verslagen van die vergaderingen zijn ook in het Fries. Het is ook aardig dat de leerlingen als ik pleinwacht heb, niet meer zeggen: "Meester mag ik op de bel drukken?" maar: "Master mei ik op de bel triuwe?" De ouders praten nu ook veel meer Fries op school als vier, vijf jaar geleden. Er is geen ouder meer die zegt: "Waar zijn we mee bezig" of: "We kunnen onze tijd wel beter gebruiken."

Ik denk er wel over om de hele woensdagochtend het Fries als voertaal te gebruiken. Ik heb dat nog niet gedaan. Dan wil ik ook alles in het Fries: het bijbelverhaal, de taalles, rekenen, aardrijkskunde. Ik ben alleen bang dat ik voor de Surinaamse en Vietnamese kinderen, die toch al zo'n moeite hebben om mee te komen, het extra moeilijk maak. Om de anderen zou ik het wel aandurven. Vier jaar geleden was het: "Ach, dat stomme Fries!" Toen stond het helemaal apart. Nu niet meer. Nu is het gewoon.

Ik heb wel het gevoel dat ik iets verder kan gaan. Ik spreek nu ook de hele les Fries en dat kan iedereen goed volgen. Ik hoef me niet meer te beperken tot de Friese les. Er kan meer. Bij het tekenen gebruik ik het Fries ook wel eens alleen: dan horen ze de kleuren ook eens. Read, giel, grien ...'

Een mini-vragenlijst in Kerkrade

Twee jaar lang hebben enkele Kerkraadse scholen gewerkt aan de introductie en acceptatie van het dialect in de klas. Dat was in 1979-1981. In die periode hebben de projectscholen geprobeerd het dialectgebruik in de klas te introduceren en te stimuleren. Dat gebeurde met behulp van thema's waarin het dialect voertaal was. Door de thema's te kiezen die dichtbij 'huis' lagen (Vernielingen in de buurt, Wat doet moeder als ik op school ben, Wonen) werden kinderen aangemoedigd Kerkraads te spreken. Gesprekssituaties, toneel en rollenspel waren activiteiten die het dialectgebruik bevorderden.

*Ikr: 'weë va uuch had ing tant... waat 'ns ef-
fe... is dat de mam van dieng mam?'*
*Il: 'nè, de mam van mieng oma... de
uvveroma.'*
Ikr: 'hasse die nog?'
*Il: 'ik heb (ehm)... ing groeësmoeder en de
mam van miene opa.'*
Ikr: 'de mam van diene opa?'
Il: 'ja.'
Ikr: 'leëft die ó nog?'
Il: 'ja.'
Ikr: 'en woeëne die in ee bejaardezentroom?'
Il: 'nè.'
Ikr: 'is die nog heem?... en de oma van... en.'
Il: 'de jroeës...'
Ikr: 'de uvver...'
Il: 'groot...?'
Ikr: 'groeësmam, wa is dat?'
Il: 'ja.'
Ikr: 'en woeënt die in ee bejaardehoes?'
*Il: 'joa, mar... ze is wer... (ehm) ze is werm in
't ziekehoes... want d'r sjprengt ummer 't
bee óp.'*
Ikr: 'òh... is ze in de verpleegkliniek noen?'
*Il: 'joa... en ... (ehm) ... dan jeet ze wer tse-
ruk... doa hin.'*
Ikr: 'jaja... woa?... in Hoeëg Anstel?'
Il: 'nè, die is in Zitterd urreje... doa oave ...'

We zijn inmiddels zo'n vier jaar verder. Wat is er in die tussenliggende periode gebeurd? Leeft het dialect nog wel? Voeren de leerkrachten nog steeds kringgesprekken in het Kerkraads? Zijn er nieuwe ontwikkelingen te melden? We hebben drie oud-projectscholen een beknopte vragenlijst van tien vragen toegestuurd waarmee we de huidige stand van zaken op het spoor willen komen. Vijftien leerkrachten hebben de vragenlijst ingevuld en getourneerd. We vatten hieronder de opvallendste zaken samen zonder daar overigens enige wetenschappelijke pretentie aan toe te kennen. Een bescheiden rondvraag. Problematisch is natuurlijk in hoeverre de antwoorden van de ondervraagde leerkrachten een adequaat beeld geven van de onderwijspraktijk. Stijnen & Vallen constateerden al dat er een spanning is tussen wat leraren zeggen te doen en wat ze feitelijk doen. Dat probleem is nu eenmaal inherent aan het werken met vragenlijsten. En we lossen het hoogstwaarschijnlijk ook niet op door aan leraren te vragen de vragen zo eerlijk mogelijk te beantwoorden, zoals

wij in het begeleidend schrijven gedaan hebben. De lezer dient dus de resultaten van deze beknopte enquête met de nodige distantie te beschouwen. Hier volgt een kleine bloemlezing.

a Dialect in de klas

Negen leerkrachten, van wie er vijf het Kerkraads niet actief kunnen spreken, geven te kennen dat ze het dialect niet als voertaal gebruiken. Gesprekken vinden gewoon in de standaardtaal plaats. Sommige leerkrachten laten de kinderen wel in hun dialect spreken, maar gaan daar zelf pas toe over bij een individueel gesprekje of als blijkt dat kinderen moeite hebben met de standaardtaal en bepaalde dingen niet begrijpen.

Incidenteel spreekt de leerkracht Kerkraads als het gesprekonderwerp daartoe aanleiding geeft, zoals bij prominente feesten als carnaval. Enkele leerkrachten vermelden expliciet dat ze bij de opvang van kleuters in het begin van hun eerste schooljaar wel Kerkraads spreken.

Bij zes leerkrachten vinden de kringgesprekken voornamelijk in het dialect plaats, hoewel 'het gebruik van het dialect en de standaardtaal voortdurend wisselt'. Het bewust plannen van het Kerkraads als voertaal tijdens de lessen doet niemand. De toevallige situatie bepaalt het gebruik van het dialect of de standaardtaal. 'Het gebruik van het dialect komt over de hele dag gezien verspreid voor tijdens alle lessen', schrijft een leerkracht.

b Kerkraadse teksten in de klas

Dat het carnaval in Kerkrade een van de belangrijkste gebeurtenissen van het jaar is, wisten we al. In deze periode gebruiken vier leerkrachten carnavalsteksten, de carnavalskrant en -schlagers in hun onderwijs. Die teksten worden gelezen, besproken en gezongen. Het blijkt verder nauwelijks voor te komen dat leerkrachten met Kerkraadse teksten werken. Op de vraag of zij regelmatig teksten, krantenknipsels, gedichten, versjes, etc. in het Kerkraads in de klas gebruiken, antwoordt het merendeel met 'neen'. Een enkele met 'zelden', 'zo nu en dan bij opvallend regionaal nieuws' en 'het jaarlijks schlagerfestival'.

c Dialect en het schoolwerkplan

De helft van de leerkrachten zegt dat over acceptatie en gebruik van het dialect vaste

afspraken zijn gemaakt. Die zijn inmiddels voor een deel al vastgelegd in het schoolwerkplan; anderen zijn daar op dit moment mee bezig. De overige leerkrachten merken op dat acceptatie van het dialect geen probleem meer vormt, hoewel daar geen concrete afspraken over gemaakt zijn. Drie leerkrachten laten de vragen over wat in het schoolwerkplan over dialectgebruik is geschreven onbeantwoord. Wat er precies in deze paragraaf van het schoolwerkplan staat, wordt niet duidelijk. Slechts één leerkracht concretiseert de afspraken. Hij noemt er drie:

'Kringgesprekken worden in pincipe in het dialect gehouden.'

'Leerkrachten antwoorden zoveel mogelijk in het dialect als kinderen hun moedertaal gebruiken.'

'Dialect wordt door elke leerkracht geaccepteerd.'

d Veranderingen in het taalonderwijs

Op de vraag welke effecten het Kerkrade-project heeft gehad voor de alledaagse praktijk wordt door elf leerkrachten geantwoord dat de belangrijkste veranderingen betrekking hebben op het taalonderwijs in het algemeen. 'Meer aandacht voor gesprekken', 'minder gebruik van de taalmethode en meer werken met thema's', 'nauwere koppeling tussen het taalonderwijs en wereldoriëntatie', 'spelling is niet meer zaligmakend'. Twee leerkrachten hebben de vraag niet beantwoord.

Tenslotte

Wanneer we een aantal voorzichtige conclusies trekken uit deze mini-enquête dan valt het volgende op: leerlingen krijgen de ruimte om Kerkraads te spreken hoewel dat niet actief door alle leerkrachten wordt bevorderd. De voertaal in de klas is meestal standaardtaal; dialect wordt gesproken als de onderwerpen daar duidelijk aanleiding toe geven, of om bepaalde problemen nog eens extra duidelijk te bespreken. Lang niet alle leerkrachten beheersen het Kerkraads actief. De afspraken over het gebruik van het Kerkraads zijn nog weinig gespecificeerd: er is geen sprake van een taalbeleid op school waarin de verhouding dialect-standaardtaal is uitgewerkt. De dialectproblematiek heeft de scholen duidelijk aangezet om na te denken over hun taalonderwijs in het algemeen en welke veranderingen zij daarbinnen

wensen.

Vergelijken we deze situatie met die in Friesland, dan lijkt het feit dat het Fries een doeltaal van het onderwijs is een duidelijk verschil uit te maken. De grote variatie waarmee de verplichting van de Wet op het Basisonderwijs tot onderwijs in de Friese taal ingevuld wordt, maakt echter duidelijk dat het verschil kleiner is dan het op het eerste gezicht lijkt te zijn. Er is eerder sprake van een vloeiende overgang. Door leerlingen voornamelijk Kerkraads te laten spreken tijdens de kringgesprekken, zoals sommige leerkrachten aangeven te doen, leren de kinderen zich ook beter uiten in het Kerkraads: het is dan wel geen doeltaal, toelating van de taal in het onderwijs betekent ook een zekere stimulering van die taal.

De situatie in Friesland maakt ook duidelijk dat alleen een verplichte invoering van de Friese taal in het basisonderwijs, weliswaar ondersteund door een belangrijke groep Friezen, niet waarborgt dat alle leerlingen in Friesland die taal ook produktief leren te gebruiken. Scholen die volledig tweetalig zijn, nemen het hele taalonderwijs onder de loep. Volledig tweetalige scholen zijn bewust bezig met taalonderwijs, maar zover gaat lang niet elke school.

In Kerkrade zijn sinds het Kerkrade-project de tolerantie jegens en de acceptatie van het dialect in de klas beduidend groter geworden en in Friesland is het Fries een doeltaal op de meeste basisscholen naast, vanzelfsprekend, het Nederlands. Maar de door Hagen aan het begin van dit artikel genoemde kracht en vitaliteit van andere moedertalen dan het standaard-Nederlands botst over het geheel genomen nog steeds tegen de muren van de school. Daarbinnen heerst nog steeds koning standaardtaal.

Noot

- 1 Het gesprek is in de publikatie *Naar een schoolwerkplan Fries* in het Fries opgenomen, evenals zeven gesprekken met andere leerkrachten die met andere leeftijdsgroepen werken in andere situaties. Voor *Moer* hebben we het vertaald.

Literatuur

- ACLO-Moedertaal i.o. *Schooltaal Thuistaal* Enschede 1978
- AFÛK/GCO/SLO *Klezoar* 11 brochures, diverse auteurs. Leeuwarden 1980-1985
- Boelens, Kr. & J. van der Veen *De taal van het schoolkind in Friesland* Ljouwert/Leeuwarden 1956
- Groter, D., G.H. Jelsma, P.H. van der Plank & K. de Vos *Taal yn Fryslân* Ljouwert/Leeuwarden 1984
- Hagen, A. *Standaardtaal en dialectsprekende kinderen* Muiderberg 1981
- Hagen, A. *De waardering van taalverschillen* (oratie) Nijmegen 1983
- Hos, H., H. Kuijper & H. van Tuijl *Dialect op de basisschool* Enschede 1982
- Labov, W. 'De logica van het niet-standaard Engels' in: Hartveldt, D. (red.) *Taalgebruik* Baarn, Ambo, 1978, pp. 116-161
- Meestringa, Th. *Naar een schoolwerkplan Fries* Enschede 1985
- Meestringa, Th. 'Engels in de Friese basisschool' in: *De Pompeblêden* 56 (1), 26 januari 1985
- Meestringa, Th. & S. de Jong *Het Fries in de basisschool / It Frysk yn de basisskoalle* Enschede 1983
- Meestringa, Th. & B. Oldenhof 'Net taalkôgje, mar taalskôgje' in: *Klezoar* 10, Enschede 1984
- Pietersen, L. *De Friezen en hun taal* Drachten 1969
- Swachten, L. & M. Vaessen *Werken met dialect in de klas* Nijmegen 1982
- Stijnen, S. & T. Vallen *Dialect als onderwijsprobleem* Nijmegen 1981
- Wijnstra, J.M. *Het onderwijs aan van huis uit Frieslandige kinderen* 's Gravenhage 1976
- Zondag, K. (ed.) *Bilingual Education in Friesland* Frentsjer/Franeke 1982